

KLER AFRYKAŃSKI W ŚWIETLE SYNODÓW IV I V WIEKU

W niniejszym artykule chciałbym przedstawić obraz duchowieństwa katolickiego Afryki północnej w oparciu o kanony synodów afrykańskich z IV i V wieku. Zgodnie z tytułem artykułu omówię jedynie kanony synodów afrykańskich, dotyczące dyscypliny kościelnej z pominięciem jednak tych, które mają charakter czysto dogmatyczny.

Zaraz na wstępie pragnę zaznaczyć, iż synody afrykańskie omawianego okresu miały w większości charakter dogmatyczny, ponieważ musiały zajmować stanowisko wobec rodzących się błędów /m.in. donatyści i pelagianie/, godzących w jedność Wielkiego Kościoła. Sprawy doktrynalne nie stanowiły jednak wyłącznego przedmiotu troski ojców synodalnych, gdyż przy tej okazji zajmowali się oni także sprawami związanymi z karnością duchowieństwa i licznymi problemami pastoralnymi. Wiele z tych kanonów odnosiło się również do kleru. Z nich można zaczerpnąć liczne, cenne wiadomości, które pozwolą ukazać obraz duchowieństwa tamtego okresu i lansowany model duszpasterza-kapłana. oraz jego posługi duszpasterskiej dla dobra Kościoła.

I. ŚWIĘCENIA

1. Przynależność do kleru. Pod nazwą "kler" rozumiemy tutaj wszystkie stopnie hierarchii kościelnej, zaczynając od lektora, a kończąc na biskupie. Warunkiem przynależności do kleru było ukończenie przynajmniej 25 roku życia¹. Nie mógł

---

1 Concilium Carthaginiense /s. 419/. Canones in causa Apiarii 19, CCL 149,123: "Et ut ante XXV annos aetate diaconus vel presbyter nullus ordinetur neque virgines consecrentur. Et ut lectores populum non salutent".

zostać duchownym człowiek świecki, który poślubił wdowę², jak również taki, który powtórnie przyjął chrzest³. Odnosnie zaś do schizmatyków donatystów synoda postanawiała, że mogli oni zostać członkami kleru katolickiego jedynie wówczas, gdy do schizmy należeli od dzieciństwa, a więc bez własnej winy⁴.

2. W a r u n k i o t r z y m a n i a ś w i ę c e ń. Przedstawimy warunki stawiane osobie świeckiej, by mogła stać się członkiem kleru /a więc osiągnąć przynajmniej stopień lektora/ omówimy teraz te, które są wymagane do otrzymania święceń wyższych.

Otóż osoba ubiegająca się o święcenia nie mogła po chrzcie wykonywać zawodu żołnierza⁵, a wszyscy członkowie domu kandydata mającego przyjąć święcenia musieli należeć do Kościoła katolickiego. Przez słowo "dom" /domus/ rozumieć należy wszystkie osoby /zarówno krewnych, jak i służbę/, podległe opiece kandydata⁶. Do święceń nie mógł być również dopuszczony clericus alienus, tzn. należący do innej diecezji⁷.

-
- 2 Concilium Thelense /a. 418/, 5, CCL 149,61: "Ut is qui laicus viduam duxerit, non admittatur ad clerum".
  - 3 Concilium Carthaginiense /a. 419/. Canones in causa Apiarii 33, CCL 149,127: "Neque permittendum est ut rebaptizati ad clericatus gradum promoveantur".
  - 4 Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta 57, CCL 149,195: "∟...∟ ut hii qui apud Donatistas parvuli baptizati sunt, nondum scire valentes erroris eorum interitum, et posteaquam ad aetatem rationis capacem pervenerunt, agnita veritate, falsitatem eorum abhorrentes, ad ecclesiam Dei catholicam per universum mundum diffusam, ordine antiquo, per manus impositionem recepti sunt, debere talibus suscipiendum munus clericatus non impedire nomen erroris".
  - 5 Concilium Thelense 3, CCL 149,61: "∟...∟ si quis post remissionem peccatorum cingulum militiae saecularis habuerit, ad clerum admitti non debet".
  - 6 Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta 36, CCL 149,184: "Ut episcopi et presbyteri et diaconi non ordinentur priusquam omnes qui sunt in domo eorum christianos catholicos fecerint".
  - 7 Concilium Thelense 6, CCL 149,61: "ut de aliena ecclesia ordinare clericum nullus usurpet".

Ponieważ najbardziej eksponowane miejsce w hierarchii kościelnej zajmował biskup, synody omawianego okresu bardzo często precyzowały warunki potrzebne do osiągnięcia tej godności, wskazując zarówno na sposób wyboru, jak i samych święceń. Odnośnie więc do wyboru kandydata na biskupa dokumenty synodalne ustalały, iż wystarczała tu decyzja Kościoła Matki, to znaczy tego, od którego kandydat bezpośrednio zależał⁸. W przypadku zaś kandydata laika, kanony stawiały mu warunek przejścia w ciągu jednego roku przed przyjęciem święceń biskupich przez wszystkie stopnie kościelne i pracy duszpasterskiej, koniecznej do należytego przygotowania się do przyszłych zadań biskupa⁹. Żaden z nich nie mógł przyjąć święceń biskupich bez zatwierdzenia metropolity¹⁰. Nie mógł ich również udzielić jeden tylko biskup¹¹, ale winno ich być trzech, wraz z pisemnym pozwoleniem innych biskupów i potwierdzeniem metropolity lub prymasa¹². Przepis ten jednak został zmodyfikowany. W przypadku naglącej konieczności święceń biskupich mogło udzielić trzech biskupów bez zgody innych, zawsze jednak za zgodą prymasa. Osoby zaś przekraczające ten przepis ipso facto wpadały w ekskomunikę¹³. Synody przewidywały tu także pewien szczególny przypadek: w razie zaistnienia kłótni i rozdarcia wśród elektorów podczas wyborów kandydata na biskupa, do udzielenia święceń biskupich nie wystarczało trzech biskupów, lecz w miarę możliwości zostali oni zobowiązani dołączyć do swego grona jeszcze dwóch lub trzech innych biskupów, aby w ten sposób łatwiej roz-

-
- 8 Ferrandi Carthaginiensis diaconi breviatio canonum 11, CCL 149, 288: "Ut ad eligendum episcopum sufficiat matricis arbitrium".
- 9 Tamże, 2, CCL 149, 287: "Ut quicumque laicus ad episcopatum eligitur prius annum in ministerio ecclesiastico per omnes gradus transeat".
- 10 Concilium Thelense 1, CCL 149, 64 /Ex concilio Teleptense/: "Sine sede apostolica id est metropolis nullus ordinetur episcopus [...] plurimorum episcoporum"; Ferrandi Carthaginiensis diaconi breviatio canonum 4, CCL 149, 287: "Ut episcopus a tribus ordinetur, consentientibus aliis per scripta, cum confirmatione metropolitani vel primatis".
- 11 Concilium Thelense 2, CCL 149, 61: "Ne unus episcopus episcopum ordinare praesumat propter adrogantiam, ne furtivum beneficium praestitum videatur; hoc enim in synodo Nicaena constat esse definitum".
- 12 Ferrandi Carthaginiensis diaconi breviatio canonum 4 : nota 10.
- 13 Concilium Carthaginiense /a. 419/. Canones in causa Apiarii 12,

wiązać zarzuty pod adresem wybranego kandydata i zbadać już to osoby wysuwające obiekcje, już to wagę samych zarzutów. Kandydat dopiero wówczas mógł być święcony, jeśli został uznany za wolnego od wszelkich obiekcji¹⁴.

Aby na przyszłość wykluczyć ewentualne kontrowersje, wszyscy nowo kreowani mieli otrzymać dokument stwierdzający przyjęcie święceń, podpisany przez biskupów udzielających święceń, który powinien zawierać dokładną ich datę¹⁵. Przepis ten odnosił się do wszystkich stopni święceń: diakonatu, prezbiteratu i biskupstwa.

II. SPOSÓB ZACHOWANIA SIĘ KLERU

1. **P r e c e d e n c j a.** Hierarchia kościelna w omawianym przez nas okresie była już stosunkowo dobrze rozbudowana i rozwinięta. Dokumenty synodalne podkreślały jasno nie tylko różnice między poszczególnymi stopniami hierarchii kościelnej /np. prezbiterem a biskupem/, lecz nawet dystynkcje wewnątrz jednego i tego samego stopnia /np. w coetus episcoporum/. Wspominani są na przykład biskupi, którzy zasiadają na prima sedes, ciesząc się szeroką jurysdykcją i wielkim szacunkiem. Niekiedy posiadali oni nawet tytuł princeps

---

CCL 149,121: "[...] Si vero necessitas fuerit, tres episcopi in quocumque loco sint, eius praecepto ordinare debebunt episcopum. Et si qui contra suam professionem vel subscriptionem venerit, ipse se ab hoc coetu separabit".

- 14 *Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta* 50, CCL 149,188: "[...] ut quando ad eligendum convenerimus, si qua contradictio fuerit oborta, quia talia tractata sunt apud nos, non praesumant ad purgandum eum, qui ordinandus est tres iam, sed postuletur ad numerum supradictorum unus vel duo et in eadem plebe cui ordinandus est discutiantur primo personae contradicentium, postremo etiam illa quae obiciuntur, pertractentur; et cum purgatus fuerit sub conspectu publico, ita demum ordinetur".
- 15 *Concilium Milevitanum* 14, CCL 149,365: "Deinde placuit, ut quicumque deinceps ordinantur litteras accipiant ab ordinatoribus suis manu eorum subscriptas, continentes consulem et diem, ut nulla altercatio de posterioribus vel anterioribus oriatur".

sacerdotum lub summus sacerdos. W celu jednak uniknięcia przesady w tym względzie, jeden z synodów afrykańskich zabraniał używać tych określeń¹⁶.

Synody nakazywały także posłuszeństwo względem własnych priores. Biskupi wyświęceni wcześniej cieszyli się przywilejem precedencji. Pierwsze miejsce zarezerwowane było zawsze dla prymasa. Wszyscy inni biskupi zostali zobowiązani do zasięgania u niego rady co do różnych swoich poczynąń. Wśród prymasów zaś pierwsze miejsce zajmowali prymasi Numidii i Mauretanii, którzy zawsze cieszyli się *ius primatis*¹⁷.

2. Wyższość kleru nad ludźmi świeckimi. Wyższość duchownych nad świeckimi była w kanonach synodalnych podkreślana bardzo często: cieszyli się oni na przykład przywilejem nietykalności¹⁸ i nie wolno im było uczęszczać do miejsc publicznych /np. do gospód/ z wyjątkiem podróży¹⁹. Co więcej, nawet dzieci kleru przedstawiane były jako swoistego rodzaju zamknięta grupa. Nie mogły na przykład wykonywać zawodu aktora i uczęszczać na widowiska. Zakaz ten miał swoje uzasadnienie w tym, iż w teatrach i cyrkach przedstawiano bardzo często widowiska niemoralne i oparte na wierzeniach mitologicznych²⁰. Dzieci powinny więc pozostawać pod opieką rodziców aż do wieku dojrzałego, aby zabezpieczone było ich wychowanie moralne i aby ich ewentualne grzechy nie rzutowały

---

16 *Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta* 39, CCL 149,185: "Ut primae sedis episcopus non appelletur princeps sacerdotum aut summus sacerdos aut aliquid huiusmodi sed tantum primae sedis episcopus".

17 *Concilium Milevitanum* 13, CCL 149,365: "/.../ Scimus enim in hac Ecclesia Carthaginiensi inviolate semper permansisse disciplinam, ita ut nullus fratrum prioribus suis se aliquando audeat anteponeere /.../ ut unusquisque nostrum sibi ordinem decretum adeo cognoscat, ut posteriores anterioribus deferant nec inconsultis primatibus aliquid agere praesumant".

18 *Ferrandi Carthaginiensis diaconi breviatio canonum* 139, CCL 149, 299: "Ut non liceat clericum a populo excommunicari sive praesente sive absente episcopo".

19 *Breviarium Hipponense* 26, CCL 149,40: "Ut clerici edendi vel bibendi causa tabernas non ingrediantur, nisi peregrinationis necessitate".

20 *Concilium Carthaginiense /a. 419/*. *Canones in causa Apiarii* 15, CCL 149,105: "Ut filii sacerdotum spectacula saecularia non

w sposób negatywny na świętość stanu duchownego²¹.

Duchownym-poczynając od stopnia diakona - zakazano zajmować się sprawami świeckimi i wykonywać świeckie zawody. W szczególności sposób zabroniono im wykonywania takich zawodów, jak: conductor /osoba wypuszczająca w dzierżawę jakąś rzecz materialną/, procurator /administrator, dzierżawca/ oraz wszystkie zawody nieszlacheckie²².

3. D o b r a m a t e r i a l n e. Z analizowanych dekretów synodalnych wynika również wielka troska prawodawcy o ochronę ludzi biednych przed ewentualną chciwością duchownych. Dlatego to właśnie wszyscy duchowni, którzy zostali **wyświęceni** jako nihil habentes, winni zwrócić Kościołowi wszystkie dobra materialne zakupione podczas wykonywania swojej posługi duszpasterskiej. Jeśli zaś tego rodzaju dobra otrzymali od kogoś w spadku, darze lub w inny sposób, winni z nich korzystać w sposób zgodny z godnością stanu duchownego²³. Gdy natomiast jakieś dobra zostały ofiarowane poszczególnym Kościołom diecezji, to biskup nie mógł ich zagarnąć dla swojej katedry²⁴.

-----
tantum non exhibeant sed nec expectent licet".

- 21 Breviarium Hipponense 13, CCL 149,37: "Ut episcopi vel clerici filios suos a sua potestate per emancipationem exire non sinant, nisi de moribus eorum et de aetate fuerint securi, ut possint ad eos iam propria pertinere peccata".
- 22 Concilium Carthaginiense /a. 419/. Canones in causa Apiarii 16, CCL 149,105: "Ut episcopi, presbyteri, diaconi non sint conductores aut procuratores neque ullo turpi negotio et inhonesto victum quaerant".
- 23 Tamże, 32, CCL 149,110: "Item placuit, ut episcopi, presbyteri, diaconi vel quicumque clerici, qui nihil habentes ordinantur et tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quaecumque praedia nomini suo comparant, tamquam rerum dominicarum invasionis crimine teneantur, nisi admoniti in ecclesiam eandem ipsa contulerint. Si autem ipsis proprie aliquid liberalitate alicuius vel successione cognationis obvenerit, faciant inde quod eorum proposito congruit".
- 24 Ferrandi Carthaginiensis diaconi breviatio canonum 38, CCL 149, 290: "Ut episcopus matrici non usurpet quidquid fuerit donatum ecclesiis quae in dioecesi constitutae sunt".

Kanony synodalne zabraniały także klerowi uprawiania lichwy, zaznaczając, iż nie chodzi tu o jakieś nowe specjalne prawo, ale o przypomnienie jej zakazu w Piśmie św. i w starym prawodawstwie zabraniającym jej osobom świeckim, a tym bardziej duchownym²⁵. Przepis ten został później jeszcze bardziej sprecyzowany, gdyż określał, że duchowny pożyczający pieniądze, winien odbierać od dłużnika tylko pożyczoną ilość pieniędzy i to "eadem specie quantum ei debetur"²⁶.

4. **M a ł ż e ń s t w a d u c h o w n y c h.** W omawianym przez nas okresie spotykamy już w Afryce początki celibatu duchowieństwa. Kanony głosiły, że świętym szafarzom przystoi zachowywanie powściągliwości zalecanej już przez Apostołów i zachowywanej od czasów starożytnych²⁷. W jej motywacji podkreślano więc długą tradycję sięgającą czasów Kościoła pierwotnego, to znaczy samych Apostołów. Powściągliwości tej nie wolno nam jednak pojmować jako zakazu zawierania związków małżeńskich przez kler. Synody bowiem wymagały jedynie, aby duchowni powstrzymywali się od stosunków cielesnych ze swoimi żonami i żyli z nimi tak, jakby ich nie mieli. Przepis ten jednak dotyczył tylko subdiakonów, diakonów, prezbiterów i biskupów, a inni duchowni nie byli nim wiązani przed osiągnięciem trzydziestego roku życia. Osoby zaś przekraczające ten nakaz bywały karane suspensą²⁸.

25 Concilium Carthaginiense /a. 419/. Canones in causa Apiarii 5, CCL 149,102: "Nec omnino cuiquam clericorum liceat de qualibet re fenus accipere [...] Ceterum de quibus apertissime scriptura sanxit, non ferenda sententia est sed sequenda. Proinde quod in laicis deprehenditur multo magis debet in clericis praedamari".

26 Tamże, 16, CCL 149,105: "Ut clericus, si commodaverit pecuniam, pecuniam accipiat, si specie, specie eadem, quantum dederit accipiat".

27 Tamże, 3, CCL 149,101: "[...] ita placuit, ut concedet sacros antistites ac Dei sacerdotes necnon et levitas, vel qui sacramentis divinis inserviunt, continentes esse in omnibus, quo possint simpliciter quod a Domino postulant impetrare, ut quod apostoli docuerunt et ipsa servavit antiquitas nos quoque custodiamus".

28 Tamże, 25, CCL 149, 108-109: "Addimus itaque, fratres carissimi; praeterea, cum de quorundam clericorum, quamvis lectorum, erga uxores proprias incontinentia referretur, placuit quod et in diversis conciliis firmatum est: Subdiacones qui sacra mysteria contrectant, diacones, presbyteri, sed et episcopi secundum priora

Odnosnie do duchownych niższych święceń, przepis ten nie był dokładnie ustalony i praktykowany, gdyż spotykamy również kanony głoszące, że powinni oni zachowywać zwyczaje obowiązujące w ich Kościele²⁹. Lektorzy na przykład według synodu kartagińskiego z 419 r. obowiązani byli ożenić się lub złożyć ślub czystości czy raczej wstrzemięźliwości dopiero po osiągnięciu wieku dojrzałego³⁰ /należy jednak jeszcze raz przypomnieć, że nie mogli poślubić wdowy/. Co więcej, jak już mówiliśmy, mężczyzna świecki, który poślubił wdowę, nie mógł zostać członkiem kleru³¹.

III. ZACHOWYWANIE PRAWA

1. T r y b u n a ł y. Decyzje synodalne ustalały, że duchowni nie mogli procesować się w sądach cywilnych, ale tylko w kościelnych³². Trybunał zaś kościelny posiadał stałą, określoną liczbę sędziów, uzależnioną od osoby oskarżonego. W procesie biskupa miało brać udział w charakterze sędziów przynajmniej 12 innych biskupów, a normalnie winno ich być więcej; w procesie prezbitera - sześciu lub siedmiu biskupów /razem z własnym biskupem prezbitera/; w pro-

---

statuta etiam ab uxoribus se continere, ut tamquam non habentes videantur esse; quod nisi fecerint, ab ecclesiastico removeantur officio. Ceteros autem clericos ad hoc non cogi, nisi maturiore aetate".

- 29 *Registri Ecclesiae Carthaginensis Excerpta* /s. 401/ 70, CCL 149,201: "Ceteros autem clericos ad hoc non cogi, sed secundum uniuscuiusque ecclesiae consuetudinem observari debere".
- 30 *Concilium Carthaginense* /a. 419/. *Canones in causa Apiarii* 16, CCL 149,105: "Ut lectores, cum ad annum pubertatis pervenerint, cogantur uxores ducere aut continentiam profiteri".
- 31 *Concilium Thelense* 4-5, CCL 149,61: "Ut mulierem id est viduam clericus non ducat uxorem. Ut is qui laicus viduam duxerit non admittatur ad clerum".
- 32 *Concilium Carthaginense* /a. 419/. *Canones in causa Apiarii* 15 a, CCL 149, 137-138: "Item placuit: quisquis episcoporum, presbyterorum et diaconorum seu clericorum cum in ecclesia ei fuerit crimen institutum vel civilis causa fuerit commota, si relicto ecclesiastico iudicio publicis iudiciis purgari voluerit etiamsi pro ipso fuerit prolata sententia, locum suum amittat et hoc in criminali: in civili vero perdat quod evicit si locum suum obtinere maluerit".

cesie zaś diakona - trzech³³. Liczba sędziów nie była jednak dokładnie sprecyzowana, gdyż na przykład w innym kanonie czytamy, że sprawę prezbitera winno sędzić pięciu biskupów, a diakona dwóch³⁴. Co się zaś tyczy innych duchownych, to kanony ustalały, że mieli być sądzeni przez jednego biskupa³⁵. Gdy natomiast chodzi o spór z własnym biskupem, rozstrzygać go powinni sąsiedni biskupi³⁶.

Odnosnie zaś do sporów między duchownymi a laikami, synody postanawiały, że niewolnicy lub proprii libertini mają być wyłączeni z liczby osób mogących oskarżać duchownych. Do tej liczby zaliczały osoby pozbawione prawa oskarżania przez prawodawstwo świeckie, a więc te, które były lub są ekskomunikowane, pozostające w stanie infamii oraz heretyków, pogan i Żydów³⁷.

2. **K a r y.** Wiele kanonów mówiących o karach przewidywało także ekskomunię. Polegała ona na wyłączeniu danej osoby od Eucharystii i życia sakramentalnego. Kara ta nie ograniczała się jedynie do jakiegoś konkretnego terytorium prowincji kościelnej, lecz rozciągała się na cały Kościół. Z tego też powodu duchowni ekskomunikowani w swojej własnej prowincji kościelnej nie mogli uczestniczyć

-
- 33 Tamże, 12, CCL 149, 136-137: "Suggero secundum statuta veterum conciliorum, ut si quis episcopus, quod non optamus, in reatum aliquem incurrerit et fuerit ei nimia necessitas non posse plurimos congregare, ne in crimine remaneat, a XII episcopis audiat, et presbyter a VI episcopis cum proprio suo episcopo audiat, et diaconus a III".
- 34 Tamże, 20, CCL 149, 107.
- 35 Tamże, "Reliquorum autem clericorum causas etiam solus episcopus loci cognoscat et finiat".
- 36 Concilium Africanum in Milevitana urbe 22, CCL 149, 367: "Item placuit, ut presbyteri, diaconi vel caeteri inferiores clerici, in causis quas habuerint, si de iudiciis episcoporum suorum questi fuerint, vicini episcopi eos audiant, et inter eos quidquid est finiant adhibiti ab eis ex consensu episcoporum suorum".
- 37 Concilium Hipponense /a. 427/, 6, CCL 149, 252: "Item placuit ut omnes servi vel proprii libertini ad accusationem non admittantur, vel omnes quos ad accusanda publica crimina leges publicae non admittunt; neque ii qui posteaquam excommunicati fuerint - si in ipsa adhuc excommunicatione constitutus, sive sit clericus, sive laicus, accusare voluerit; neque omnes infamiae macula adspersi, id est istriones et turpitudinibus subiectae personae, haeretici etiam, sive pagani, sive Iudaei".

w Eucharystii i przyjmować sakramentów św. w innej prowincji³⁸. Biskup zaś lub prezbiter, który by przyjął osobę ekskomunikowaną do jedności kościelnej, stawał się również winnym³⁹.

Wszyscy duchowni uznani za winnych powinni się starać w ciągu jednego roku wykazać swoją niewinność. Jeśli zaś tego nie udało im się dokonać - tracili możliwość uniewinnienia się⁴⁰. Przywracanie duchownych do jedności kościelnej dokonywało się w inny sposób, niż to miało miejsce w przypadku ludzi świeckich⁴¹.

Najcięższą karę prawo synodalne przewidywało dla tych, którzy przyczyniali się do powstania schizm w Kościele. Zarezerwowana była bowiem dla nich anathema i nie mogli się spodziewać żadnego przywrócenia do jedności z Kościołem⁴².

---

38 Concilium Africanum in Milevitana urbe 18, CCL 149,366: "Placuit, ut quicumque non communicans in propria provincia in aliis provinciis vel in transmarinis partibus ad communicandum obreperit, iacturam communionis vel clericatus excipiat".

39 Concilium Carthaginiense /s. 419/. Canones in causa Apiarii 9, CCL 149,120: "Augustinus episcopus legatus provinciae Numidiae dixit: Hoc statuere dignemini ut si qui forte merito facinorum suorum ab ecclesia pulsati sunt et sive ab aliquo episcopo aut presbytero fuerint in communionem suscepti, etiam ipse pari cum eis crimine teneatur".

40 Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta 79, CCL 149, 203-204: "[...] si forte causae suae adesse voluerint et innocentiam suam asserere, intra annum excommunicationis hoc faciant. Si vero intra annum causam suam purgare contempserint, nulla eorum vox postea penitus audiat".

41 Concilium Carthaginiense /a. 419/. Canones in causa Apiarii 32, CCL 149,127: "Confirmatum est ut si quando presbyteri et diaconi in aliqua gravi culpa convicti fuerint, qua eos a ministerio necesse sit removeri, non eis manus vel tamquam paenitentibus vel tamquam fidelibus laicis imponatur".

42 Tamże, 10, CCL 149,120: "Si qui presbyter a praeposito suo correptus fuerit, debet utique apud vicinos episcopos conveniri, ut ab ipsis eius causa possit audiri ac per ipsos suo episcopo reconciliari. Quod nisi fecerit sed superbia magis, quod absit, inflatus secernendum se ab episcopi sui communione duxerit ac separatim cum aliquibus schisma faciens sacrificium Deo obtulerit, anathema habeatur; nihilominus et locum amittat. Et si quaerimoniam iustam adversus episcopum habuerit inquirendum erit".

IV. TROSKA DUCHOWA O WIERNYCH

1. Troska duszpasterska o własne terytorium. Wszyscy duchowni, którzy pracowali duszpastersko, mieli zajmować się, zdaniem prawa synodalnego tymi wiernymi, dla których zostali wyswięceni. Z tego to powodu inne diecezje nie mogły przyjąć obcego biskupa bez pozwolenia hierarchii⁴³.

Przepisy te jednak nie dotyczyły tylko biskupów, bo i inni duchowni nie mogli zmieniać samowolnie swoich diecezji. Prawo to obowiązywało wszystkich członków kleru, poczynając od lektora⁴⁴. Również i mnisi nie mogli zmieniać swojego klasztoru ani po to, by stać się członkiem kleru w innym miejscu, ani też, aby zostać przeorem innego klasztoru⁴⁵. Duchowni więc mogli zmieniać swoje diecezje jedynie za pozwoleniem własnego biskupa⁴⁶.

2. Rezydencja. Afrykańskie prawo synodalne zobowiązywało duchownych nie tylko do nieopuszczania i niezmienniania swoich diecezji, lecz także do rezydencji, mając głównie na względzie dobro duchowe wiernych. Bez pisemnego pozwolenia biskupa duchowny nie mógł udawać się w podróż ani opuszczać miejsca powie-

-
- 43 *Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta* 56, CCL 149, 192-193: "Audivimus constitutum ut dioceses non mereantur episcopos accipere nisi consensu eius sub quo fuerant constitutae. [..] Non dubito caritati vestrae omnium placere eum in diocesi, concedente episcopo, qui matricem tenuit, solam eandem retinere plebem in qua fuerat ordinatus"; tamże, 48, CCL 149, 187: "[..] ut non liceat fieri [..] translationes episcoporum".
- 44 *Concilium Africanum in Milevitana urbe* 15, CCL 149, 366: "Item placuit, ut quicumque in ecclesia primum vel semel legerit ab alia ecclesia ad clericatum non teneatur".
- 45 *Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta* 80, CCL 149, 204: "Item placuit ut si quis ad alterius monasterio repertum vel ad clericatum vel in suo monasterio maiorem monasterii constituerit episcopus, qui hoc fecerit, a ceterorum communione seiunctus, suae tantum plebis communione contentus sit; et ille neque clericus neque praepositus perseueret".
- 46 *Concilium Carthaginiense Tertium* /a. 435/, 21, CCL 149, 333: "Ut clericum alienum, nisi concedente eius episcopo, nemo audeat retinere vel promovere in ecclesia sibi credita".

rzonego jego trosce⁴⁷. Co więcej, nawet sami biskupi nie mogli podróżować bez pozwolenia prymasa prowincji. Przepis ten jednak obowiązywał ich tylko wtedy, gdy zamierzali udać się w dalszą podróż /trans mare/⁴⁸. Zawsze jednak winni pamiętać o tym, aby z tego powodu nie ucierpiało zlecone im duszpasterstwo. Dlatego też na przykład nie mogli udać się nawet do jakiegoś kościoła swojej diecezji, gdyby przez to zaniedbywali własną katedrę⁴⁹.

3. "P r o w i z j a k a n o n i c z n a". W omawianym przez nas okresie podczas wyborów biskupa byli w Afryce obecni także i ludzie świeccy. Miejsce jednak naczelne i najważniejsze ze wszystkich zajmował duchowny zwany interventor. Był nim przeważnie biskup, który pełnił tę funkcję czasowo i opiekował się diecezją pozbawioną okresowo duszpasterza. Miał on obowiązek zebrać wiernych na wybory biskupa "ut episcopum accipiant". Jeśli jednak wybór nowego duszpasterza przeciągał się ze względu na lenistwo wiernych, interventor /zwany czasem intercessor/ był odwoływany, a lud pozostawał bez ordynariusza aż do czasu poproszenia o biskupa⁵⁰. Kara ta miała na celu pobudzenie leniwych wiernych do szybkiego wyboru nowego biskupa, a jej groźba została dodana do kanonu jako wyraz gorliwości pastoralnej prawodawcy. Inny znów kanon zachęcał samego interwentora, aby nie zwlekał z wyborem nowego biskupa lub też sam

-
- 47 Concilium Africanum in Milevitana urbe 20, CCL 149, 366-367: "Placuit, ut quicumque clericus propter necessitatem suam alicubi ad comitatum ire voluerit, formatam ab episcopo suo accipiat: qui sine formata voluerit pergere, a communione removeatur"; Ferrandi" Carthaginiensis diaconi breviatio canonum 127, CCL 149, 298: "Ut clerici sine formata et conscientia episcopi per alienas plebes non vagentur".
- 48 Breviarium Hipponense 27a, CCL 149, 41: "Ut episcopi trans mare non proficiscantur, nisi consulto primae sedis episcopo suae cuiusque provinciae, ut ab eo praecipue possint formatas accipere".
- 49 Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta 71, CCL 149, 201: "Rursum placuit ut nemini sit facultas relicta principali cathedra, ad aliquam ecclesiam in diocesi constitutam se conferre, vel in re propria diutius quam oportet constitutum, curam vel frequentationem propriae cathedrae neglegere".
- 50 Ferrandi Carthaginiensis diaconi breviatio canonum 23, CCL 149, 289: "Ut interventores episcopi convenient plebes, quae episcopum non habent, ut episcopum accipiant; quod si accipere neglexerint, remoto interventore, sic remaneant, quamdiu sibi episcopum quaerant".

objął diecezję, w której sprawował tę funkcję, z zaznaczeniem, iż nowy biskup ma być wybrany w ciągu jednego roku. Jeśli po upływie tego czasu nie wybrano biskupa, interwentora odwoływano, a na jego miejsce przychodził inny⁵¹. Kanony ustalały, że do wyboru biskupa wystarczała decyzja Kościoła-Matki /Matrix/⁵².

W kanonach synodalnych spotykamy także zastrzeżenie, aby nie przyjmować duchownych usuniętych z innych diecezji, gdyż nie mogli oni pracować duszpastersko. Także i ten przepis został wydany po to, aby bronić wiernych przed złymi pasterzami⁵³.

4. U d z i e l a n i e s a k r a m e n t ó w. Zauważamy, że w omawianym przez nas okresie obrzędy sakramentów św. przyjmowały stałą i określoną formę. Synody nakazywały ujednoczenie rytów i modlitw liturgicznych a szafarze sakramentów zobowiązani zostali do używania jedynie modlitw i rytów przez nie zaaprobowanych⁵⁴.

Zwyczaj chrzczenia dzieci był już znany i rozpowszechniony. Owszem, istniał nawet synodalny nakaz, że jeśli przypadkiem znalazłoby się jakieś dziecko, co do którego zachodziłaby wątpliwość, czy jest ochrzczone, należało je bez skrupułów ochrzcić⁵⁵. Trzeba było również, aby chorzy, którzy nie zostali jeszcze ochrzczeni, przyjęli ten sakrament⁵⁶. Zabraniano jednak udzielania sakramentów

-
- 51 *Registri Ecclesiae Carthaginensis Excerpta* 74, CCL 149,202: "Constitutum est ut nulli intercessori licitum sit cathedram, cui intercessor datus est, quibuslibet populorum studiis vel seditionibus retinere, sed dare operam ut intra annum eisdem episcopum provideat. Quod si neglexerit, anno exempto, interventor alius tribuatur".
- 52 *Ferrandi Carthaginensis diaconi breviatio canonum* 11, CCL 149, 288: "Ut ad eligendum episcopum sufficiat matricis arbitrium".
- 53 *Concilium Thelense /a. 418/, 7*, CCL 149,61: "Ut abiectum clericum alia ecclesia non admittat".
- 54 *Ferrandi Carthaginensis diaconi breviatio canonum* 220, CCL 149,305: "Ut una sit in sacramentis per omne Byzacium disciplina".
- 55 *Breviarium Hipponense /Concilium Carthaginense a. 401/, 39*, CCL 149,46: "Item placuit de infantibus, quoties non inveniuntur certissimi testes qui eos baptizatos esse sine dubitatione testentur [..] absque ullo scrupulo eos esse baptizandos, ne ista trepidatio eos faciat sacramentorum purgatione privari".
- 56 *Breviarium Hipponense* 32, CCL 149,42: "Ut aegrotantes, si pro se respondere non possunt, cum voluntatis eorum testimonium sui

św. zmarłym, jak: powtórnego chrztu, Eucharystii, czy święceń⁵⁷. Co się zaś tyczy bierzmowania, nie mogło być ono udzielane przez prezbiterów, lecz zarezerwowane było tylko biskupom⁵⁸. Eucharystia była sprawowana przez szafarzy na czczo (wyjątek stanowił tu Wielki Czwartek), co niewątpliwie wpłynęło na stopniowe zanikanie Mszy św. wieczorowych⁵⁹.

Odnosnie zaś do pokuty należy powiedzieć, że długość jej trwania była ustalona przez biskupa i zależała od rodzaju grzechów popełnionych przez penitenta. Także sam moment pojednania penitentów zarezerwowany był biskupowi, a prezbiter bez jego pozwolenia nie mógł tego dokonać, z wyjątkiem, gdy wymagała tego konieczność, a biskup był nieobecny. Jeśli zaś chodziło o penitenta, którego grzech był publiczny i bardzo zaszkodził Kościołowi, to miał on być pojednany ante absidam przez włożenie ręki biskupa, gdyż prezbiterowi, jak już wspominaliśmy, nie wolno było tego czynić⁶⁰. Pojednanie chorych także zarezerwowane było biskupowi. Gdy jednak ci chorzy znajdowali się in periculo mortis, a biskup był nieobecny, ich pojednania mogli dokonać prezbiter, skonsultowawszy się z biskupem. Konsultacja ta była prawdopodobnie rozumiana jako relacja zdana przez prezbitera biskupowi po zaistniałym fakcie. Nie była to

-----
periculo proprio dixerint, baptizentur".

- 57 Concilium Carthaginiense /a. 418/. Canones in causa Apiarii 18bc, CCL 149,139: "Item placuit ut corporibus defunctorum eucharistia non detur: scriptum est enim: "accipite et edite"; cadavera autem nec accipere possunt nec edere. Et ne iam mortuos homines baptizari faciat presbyterorum ignavia".
- 58 Concilium Carthaginiense /a. 390/, 3, CCL 149,13: "[...] nam memini praeteritis conciliis fuisse statutum, ut chrisma vel reconciliatio paenitentium, necnon et puellarum consecratio a presbyteris non fiat".
- 59 Breviarium Hipponense 28, CCL 149,41: "Ut sacramenta altaris non nisi a ieiunis hominibus celebrentur, excepto uno die anniversario quo Cena Domini celebratur. Nam si aliquorum postmeridiano tempore defunctorum [...] commendatio facienda est, solis orationibus fiat, si illi qui faciunt iam pransi inueniantur".
- 60 Concilium Carthaginiense /a. 397/, 43abc, CCL 149,185: "Ut paenitentibus, secundum differentiam peccatorum, episcopi arbitrio, paenitentiae tempora decernantur. Et ut presbyter, inconsulto episcopo, non reconciliet paenitentem, nisi absentia episcopi, necessitate cogente. Cuiuscumque autem paenitentis publicum et vulgatissimum crimen est, quod universam ecclesiam commoverit, ante absidam manus ei imponatur".

jednak sprawa zbyt jasna, gdyż kanon postanawiał, iż prezbiter: "debet consulere episcopum et sic periclitantem eius praecepto reconciliare"⁶¹.

5. Troska o dziewice i wdowy. Dziewice i wdowy tworzyły w Kościele dwa stany, z których pierwszy uważany był za stan wyższy. Aby móc doń należeć, trzeba było przyjmując specjalną konsekrację, której udzielenie zarezerwowane było biskupowi. Prezbiter nie mógł jej nigdy udzielić⁶². Nazywano ją przeważnie velatio, gdyż jej znakiem widzialnym było włożenie na głowę dziewczycy welonu. Mogła ona być udzielona jedynie wówczas, gdy dziewczyna osiągnęła już 25 lat, choć zdarzało się, że udzielano jej także wcześniej, gdy czystość danej dziewczycy była zagrożona⁶³.

Święte dziewice mogły mieszkać razem z rodzicami, ale nigdy same. Z tej to racji, jeśli nie miały rodziców, biskup, a tam, gdzie nie było biskupa, prezbiter, zobowiązany był do oddania ich pod opiekę szanowanych niewiast w celu uchronienia ich czystości, a co za tym idzie - dobrej sławy Kościoła⁶⁴. Co więcej, aby nie narażać Kościoła na zniesławienie, zabroniono duchownym odwiedzania samotnych wdów i dziewczyc bez pozwolenia biskupa lub prezbitera. Sami zaś biskupi lub prezbiterzy mogli je odwiedzać tylko w towarzystwie duchownych lub chrześcijan cieszących się szacunkiem⁶⁵.

6. Walka z pogaństwem. Prawodawstwo synodalne troszczyło się również o ochronę wiernych przed pogańskimi

---

61 Concilium Carthaginiense /a. 390/, 4, CCL 149,14.

62 Tamże, 3, CCL 149,13: "Lecne non et ut puellarum consecratio a presbyteris non fiat".

63 Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta /Conc. Carthag. a. 418/, 126 CCL, 149,227: "Item placuit, ut quicumque episcoporum, necessitate periclitantis pudicitiae virginalis, cum vel petitor potens, vel raptor aliquis formidatur, vel si etiam aliquo mortis periculoso scrupulo compuncta fuerit ne non velata moriatur, aut exigentibus parentibus aut his ad quorum curam pertinet, velaverit virginem seu velavit intra viginti et quinque annos aetatis, non ei obsit concilium quod de isto annorum numero constitutum est".

64 Breviarium Hipponens 31, CCL 149,42: "Ut virgines sacrae, cum parentibus a quibus custodiebantur privatae fuerint, episcopi vel presbyteri, ubi episcopus absens est, providentia gravioribus feminis commendantur, aut simul habitantes invicem se custodiant, ne passim vagando ecclesiae laedant existimationem".

65 Tamże, 24, CCL 149,40: "Ut clerici continentes ad viduas vel

wpływami. Ponieważ zaś poganie nie byli zobowiązani do posłuszeństwa kanonom kościelnym, synody żądały od cesarza wydania nakazu zburzenia wszystkich pogańskich resztek, bałwanów i ich świątyń w Afryce nie przedstawiających jednak żadnej wartości artystycznej⁶⁶ i zakazu praktyki takich zwyczajów pogańskich, jak: święte uczty urządzone szczególnie w święta męczenników, tańce rytualne, spektakle teatralne, igrzyska cyrkowe i gry publiczne organizowane przeważnie w dni świąteczne lub w niedziele, szczególnie podczas oktawy wielkanocnej, które pociągały wiernych bardziej niż kościoły⁶⁷.

7. Troska o jedność Kościoła. Duchowni, a zwłaszcza biskupi, winni się także troszczyć o jedność Kościoła, czyniąc wszystko, co tylko w ich mocy, aby w jednej Oczarni Chrystusowej zgromadzić tych wszystkich, którzy się poza nią znajdują. Jeśli zaś któryś z biskupów nie czynił tego, winien być do tej działalności pobudzony. Gdy natomiast w przeciągu sześciu miesięcy nie zmienił swego postępowania, mogli tę akcję poprowadzić

---

virgines nisi ex iussu vel permissu episcoporum vel presbyterorum non accedant; et hoc non soli faciant, sed cum clericis aut cum his cum quibus episcopus aut presbyter iusserit. Sed nec ipsi episcopi aut presbyteri soli habeant accessum ad huiusmodi feminas, sed aut ubi clerici praesentes sunt aut graves aliqui christiani".

66 *Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta* /Con. Carthag. a. 401/, 58, CCL 149,196: "Instant etiam aliae necessitates a religiosis imperatoribus postulandae: ut reliquias idolorum per omnem Africam iubeant penitus amputari [...] ut praecipiantur et ipsa deleri, et templa eorum, quae in agris vel in locis abditis constituta, nullo ornamento sunt, iubeantur omnimodo destrui".

67 Tamże, 60-61, CCL 149, 196-197: "Illud etiam petendum ut, quoniam contra praecepta divina convivia multis in locis exercentur, qua ab errore gentili adtracta sunt [...] vetari talia iubeant [...] maxime cum etiam in natalibus beatissimorum martyrum per nonnullas civitates et in ipses locis sacris talia committere non reformident [...]. Necnon et illud petendum, ut spectacula theatrorum ceterorumque ludorum die dominica vel ceteris religionis christianae diebus celeberrimis amoveantur; maxime quia sanctae paschae octavarum die populi ad circum magis quam ad ecclesiam conveniunt [...]."

sąsiedni biskupi, a pozyskanych do jedności z Kościołem katolickim nawet przyłączać do swoich diecezji; leniwy zaś biskup winien być surowo ukarany⁶⁸. Odnosnie do heretyków lub schizmatyków synody zaohęcały, by postępować z nimi leniter et pacifice⁶⁹. W oparciu o powyższe decyzje mogli być przyjmowani do Kościoła katolickiego nawet pragnący jedności duchowni donatystów⁷⁰. Jeden z dotyczących tej sprawy kanonów nakazywał, aby biskup zarządził modlitwy podczas trwania procesu przeciw heretykom w trybunale cywilnym. Wynika więc z tego, że nie tylko biskupi, ale wszyscy członkowie Kościoła mieli troszczyć się o jego jedność⁷¹.

V. TROSKA O DOBRĄ MATERIALNĄ KOŚCIOŁA

1. Troska o świątynie i ich świętość. Kanony synodalne Afryki podkreślały również troskę o obronę przed profanacją obiektów sakralnych i o zapewnienie świętości miejscom świętym. Świątynia jest miejscem świętym, wyjętym spod czynności świeckich i winna być używana wyłącznie dla kultu. Zarówno więc duchowni, jak i świeccy musieli respektować jej świętość.

-
- 68 *Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta /Conc. Carthag. a. 418/, 121, CCL 149, 226: "Item placuit ut quicumque neglegunt loca, ad suam cathedram pertinentia, in catholicam unitatem lucrari, convenientur a diligentibus vicinis episcopis, ut id agere non morentur. Quod si intra sex menses a die conventionis non effecerint, qui potuerit ea lucrari, ad ipsum pertineant".*
- 69 *Registri Ecclesiae Carthaginiensis Excerpta /Conc. Carthag. a. 401/, 66, CCL 149, 199.*
- 70 *Tamże, 68, CCL 149, 200: "Deinde placuit [...] propter ecclesiae pacem et utilitatem: ut ex ipsis Donatistis, quicumque clerici, correcto consilio, ad catholicam unitatem transire voluerint, secundum uniuscuiusque episcopi catholici voluntatem atque consilium, qui in eodem loco gubernat ecclesiam, si hoc paci ecclesiae prodesse visum fuerit, in suis honoribus suscipiantur".*
- 71 *Ferrandi Carthaginiensis diaconi breviatio canonum 44, CCL 149, 291: "Ut liceat unicuique episcopo procuratores constituere, quando de iudiciis publicis contra haereticos aliquid est petendum".*

Jedynie w przypadku konieczności /np. dla pielgrzymów/ mogła być wykorzystana dla celów świeckich⁷².

2. **A l i e n a c j a i s p r z e d a ż.** Synody nakazywały duchownym, aby zachowali stan posiadania i strzegli dóbr materialnych Kościoła, zabraniając im przy tym dokonywania alienacji i sprzedaży. Wszyscy duchowni zobowiązani byli do zachowania patrimonium materialnego Kościoła: biskupi nie mogli sprzedawać dóbr materialnych bez pozwolenia synodu lub prymasa, czy też wszystkich prezbiterów, prezbiterzy zaś bez pozwolenia biskupa⁷³. Wszyscy jednak mogli tego dokonywać jedynie w przypadku konieczności lub gdy Kościół nie miał odpowiednich dochodów. Jeśli w wypadku naglącej konieczności zabrakło czasu, aby zwrócić się o zezwolenie do prymasa lub synodu, wystarczyło zasięgnięcie opinii sąsiednich biskupów, zawsze jednak z intencją późniejszego powiadomienia o wszystkim synodu. Biskupi, którzy przekraczali to prawo, byli uważani za grzeszników i osoby podległe infamii⁷⁴. Kanony synodalne zabraniały nie tylko sprzedaży dóbr materialnych, lecz także przenoszenia ich bez pozwolenia. Również w tym przypadku osoby lekceważące to prawo uważane były za winne w takiej samej mierze jak złodzieje⁷⁵.

-
- 72 Breviarium Hipponense 29, CCL 149,41: "Ut nulli episcopi vel clerici in ecclesia conviventur, nisi forte transeuntes hospitiorum necessitate illic reficiant; populi etiam ab huiusmodi conviviis, quantum potest fieri, prohibeantur".
- 73 Concilium Carthaginiense /a. 419/. Canones in causa Apiarii 33, CCL 149, 110-111: "Ita etiam placuit ut presbyteri non vendant rem ecclesiae ubi sunt constituti, nescientibus episcopis, quomodo episcopis non licet vendere praedia ecclesiae, ignorante concilio vel presbyteris suis, non habentes necessitatem"; Ferrandi Carthaginiensis diaconi breviatio canonum 47, CCL 149,291: "Ut episcopi rem ecclesiae sine primatis consilio non vendant".
- 74 Concilium Carthaginiense /a. 419/. Canones in causa Apiarii 26, CCL 149,109: "Placuit etiam: Ut rem ecclesiae nemo vendat; quod si reditum non habet, et aliqua necessitas nimia cogit, hanc insinuandam esse primati provinciae ipsius, ut cum statuto numero episcoporum utrum faciendum sit arbitrentur. Quod si tanta urget necessitas ut non possit ante consulere, saltim vicinos testes convocet episcopos, curans ad concilium omne referre suae ecclesiae necessitates. Quod si non fecerit, reus Deo et concilio venditor, honore amisso, teneatur".
- 75 Concilium Hipponense /a. 427/, 4, CCL 149,251: "Item placuit ut episcopi sive presbyteri, ea quae sunt in locis ubi ordinantur si ad alia loca dederint, causas praesentent, vel episcopi suis conciliis, vel clerici episcopis suis; et si nullas iustas ha-

3. D a r o w i z n y. W celu zachowania patrimonium Kościoła Katolickiego, prawa synodalne zabraniały dokonywania jakiegokolwiek dokacji na rzecz akatolików. Wszyscy duchowni byli zobowiązani do niedawania niczego nikomu, nawet swoim krewnym. Nie chodzi tu jedynie o dobra kościelne, lecz także o prywatne⁷⁶. Kary na przekraczających powyższe prawa były bardzo surowe: mieli być ekskomunikowani i - jako tacy - niewymieniani w dyptychach⁷⁷.

VI. SYNODY

Odwołując się do dekretu Soboru w Nicei, synod kartagiński z 419 r. nakazał zwoływanie synodów każdego roku. Mieli w nich uczestniczyć reprezentanci wybrani z poszczególnych prowincji /przynajmniej dwóch z prowincji, z Tripolis zaś - ze względu na małość tej prowincji - przynajmniej jeden biskup⁷⁸. Wszyscy biskupi wezwawa-

-----
buerint causas, sic in eos vindicetur, tamquam in furto fuerint deprehensi".

- 76 Breviarium Hipponense 14, CCL 149,37: "Ut episcopi vel clerici eis qui christiani catholici non sunt, etiamsi consanguinei fuerint, nec per donationes rerum suarum aliquid conferant".
- 77 Registri ecclesiae Carthaginensis Excerpta /Conc. Carthag. a. 401/, 81, CCL 149,204: "Item constitutum est ut si quis episcopus haeredes extraneos a consanguinitate sua vel haereticos etiam consanguineos aut paganos ecclesiae praetulerit, saltem post mortem anathema ei dicatur, atque eius nomen inter Dei sacerdotes nullo modo recitetur".
- 78 Concilium Carthaginense /a. 419/. Canones in causa Apiarii 18 d, CCL 149, 139-140: "Pro qua re confirmandum est in hac sanota synodo ut secundum Nicaena statuta propter causas ecclesiasticas quae ad perniciem plebium saepe veterascunt singulis quibusque annis concilium convocetur ad quod omnes provinciae quae primas sedes habent de conciliis suis binos aut quantos delegerint episcopos legatos mittant ut in congregato conventu plena possit esse auctoritas"; Breviarium Hipponense 5 b, CCL 149,34: "De Tripoli vero, propter inopiam episcoporum, unus episcopus veniat".

ni na synod zobowiązani byli do czynnego w nim udziału. Wyjątek stanowili starcy, którzy nie mogli się poruszać oraz osoby chore. Ci, którzy przekraczali ten przepis, mieli być ekskomunikowani⁷⁹. Same synody podkreślały, iż promulgowane przez nie kanony winny być przestrzegane przez wszystkich duchownych i świeckich⁸⁰.

O. Bazyli Degórski OSPPE - Rzym

QUID DE CLERICIS SYNODI AFRICAE IV ET V SAECULI STATUERINT?

/Argumentum/

Hac in dissertatiuncula exponuntur ea, quae de clericis synodi Africae IV et V saeculi statuerunt. In particulari autem tractatur de ordinationibus sacerdotalibus, de modo vitae ac matrimonio clericorum, de eorum relatione ad leges ecclesiasticas ac civiles, de cura pastoralis exercenda ac sacramentorum administratione et denique de clericali diligentia erga aedificia ac bona materialia Ecclesiae.

---

79 Ferrandi Carthaginiensis diaconi breviatio canonum 76, CCL 149, 293: "Ut exceptis senibus qui loco moveri non possunt et infirmis episcopis, qui admonitus ad concilium non occurrerit, communione privetur".

80 Tamże, 218, CCL 149, 305: "Ut conciliorum statuta priscorum ab omnibus observentur".